

УДК 37.034

Тернопільська В.І.,

*професор кафедри теорії та історії педагогіки
Гуманітарного інституту
Київського університету імені Бориса Грінченка,
доктор педагогічних наук, професор,
академік УААН*

АКМЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТЬОГО ФАХІВЦЯ

У статті, на основі аналізу наукової літератури, розкривається зміст поняття «акмеологія», «професійна компетентність особистості». Характеризуються основні структурні елементи професійної компетентності майбутнього фахівця: мета, змістові компоненти, принципи, педагогічні умови, організаційні форми, методи, результат.

Ключові слова: студент, майбутній фахівець, професійна компетентність, формування, структурні компоненти, акмеологія.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Інтеграція України в європейський простір, безперервні зміни в технологіях на ринку праці та збуту впливають на характер вимог, що пред'являються до якості професійної підготовки кадрів. Адже кваліфікація й майстерність працівників безпосередньо визначають темпи виробництва, формування духовних і матеріальних цінностей суспільства. Одне слово, в сучасних умовах затребуваний фахівець, який здатний до саморозвитку, самовдосконалення, самореалізації як в особистісному, так і професійному житті.

Серед нових наукових напрямів, що дають змогу конструктивно вирішувати цю проблему, зокрема, підвищують ефективність підготовки майбутнього фахівця у вищому навчальному закладі, можна виокремити акмеологію, що утворилася й розвивається в процесі багаторічного пошуку взаємозв'язку психології і педагогіки як стрижня в системі наук про людину.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Різні аспекти професійної освіти в сучасних умовах розглянуті у працях А. Вербицького, С. Вітвіцької, Б. Запесоцького, В. Зінченка, Н. Розова, П. Щедровицького

та ін. Проблеми готовності фахівців присвячені дослідження Г. Анопова, С. Архангельського, Ю. Кулюткіна, В. Сластьоніна, Б. Сосновського, Г. Суходольського, Н. Талізної, В. Щадрікова та ін. Закономірностям професійної діяльності та її системогенезу присвячені роботи З. Геллерштейна, Є. Клімова, К. Платонова, В. Щадрікова та ін. Акмеологічні підходи до змісту професійної підготовки, особистісного зростання людини розкриваються Б. Ананьєвим, О. Бодальовим, А. Деркачем, М. Рибниковим, Н. Кузьміною, А. Петровським та ін.

Формулювання цілей статті. Мета статті — розкрити змістові компоненти формування професійної компетентності майбутнього фахівця з позиції акмеологічного підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема професійного зростання людини, її самореалізації є стрижневою для акмеології, що почала формуватись як самостійна наукова дисципліна в кінці ХХ століття. Вченими виділяється класична, фундаментальна і прикладна (галузева) акмеологія [4].

Слід зазначити, що класична акмеологія є однією із розділів вікової психології, засновниками якої вважаються Б. Ананьєв, М. Рибников.

Фундаментальна акмеологія розглядає людину як цілісну систему. Її предметом є закономірності, умови, фактори, стимули самореалізації творчого потенціалу зрілих людей на шляху до підвищення професійної компетентності, що вимагає загального й професійного навчання, яке забезпечує його суб'єктам вдосконалення, корекцію та реорганізацію діяльності протягом життя і професійної біографії (О. Бодальов, Н. Кузьміна, А. Деркач).

Прикладна (галузева) акмеологія досліджує шляхи досягнення результату в галузях наукового знання, зокрема таких, як професійна, педагогічна, політична, управлінська акмеологія, акмеологія освіти та ін. Виникнення прикладної акмеології було зумовлене пошуком шляхів інтеграції психології, педагогіки та галузей спеціальних знань. Зокрема, педагогічна акмеологія виникла на межі природничих, суспільних та гуманітарних дисциплін і вивчає феноменологію, закономірності, механізми розвитку людини на етапі її зрілості й особливо у процесі досягнення нею найвищого рівня професійного становлення. Відтак людина розглядається як динамічна система, що постійно розвивається, змінюється, отримує нові

особистісні й індивідуально-психологічні якості, які забезпечують широкі можливості соціальної й професійної адаптації.

Професійна компетентність, на нашу думку, є інтегральним утворенням особистості та виявляється у її знаннях, уміннях, навичках, досвіді, особистісних властивостях, які обумовлюють готовність індивіда до виконання професійної діяльності. Професійне становлення особистості включає такі *основні етапи*: професійне самовизначення, професійну діяльність, фахове зростання в обраній сфері, формування професійної компетентності. Суттєву роль у формуванні професійної компетентності відіграє ціннісно-смілова сфера фахівця. Це пояснюється тим, що професійна діяльність належить до числа основних засобів побудови власного життєвого шляху особистості. Разом з тим, побудова такого шляху буде успішною за умови, коли професійна діяльність набуде особистісного смислу. Професійна компетентність передбачає сформованість у людини внутрішньої мотивації до якісного виконання нею професійних завдань, наявність професійних цінностей.

На думку, С. Бондар, «...*компетентність* — це здатність особистості діяти. Але жодна людина не діятиме, якщо вона особистісно не зацікавлена в цьому. Природна компетентність така, що вона може проявлятися лише в органічній єдності з цінностями людини, тобто в умовах глибокої зацікавленості в даному виді діяльності... отже, цінності є основою будь-яких компетенцій» [2, 8–9]. Аби професійна діяльність посіла належне місце в ієрархії особистих цінностей, вкрай важливо, щоб з ранніх етапів професійного становлення студенти почали рефлексію свого смислового простору, побачили його зв'язки з цілями й завданнями майбутньої професії, а також були залучені в спеціально організовану роботу з розвитку своїх смислових орієнтирів. Слід якісно міняти форми навчально-виховного процесу у вищій школі в напрямі вільного переходу від власне навчання до професійного самовираження в реальних умовах трудової діяльності [1, 254].

Програма формування у студентів ціннісного ставлення до майбутньої професійної діяльності включає, за І. Бехом, складання студентом «*образу себе-як-професіонала*» [1, 268–269]. Складання «образу себе-як-професіонала» є ключовим, оскільки вироблення образу майбутньої професійної діяльності та образу себе в ній задає перспективу власного становлення майбутнього фахівця й підви-

щуче цінність обраного професійного шляху. Мисленняве перенесення себе у майбутнє і створення «образу себе-як-професіонала» здійснюється з опорою на активну уяву, яскраве змалювання й детальну «пророблюваність» уявлюваного образу. В образ майбутньої професійної діяльності студенту потрібно внести знання про себе, свої здібності, особистісні риси, психофізіологічні особливості та їх відповідність обраній професії.

Професійна підготовка студента повинна передбачати формування у нього професійно-значущих особистісних якостей, необхідних для виконання професійної діяльності (ініціативи, співробітництва, здатності працювати у групі, комунікативних здібностей, уміння навчатися, логічно мислити, відбирати і використовувати інформацію, розв'язувати проблемні ситуації, вибирати оптимальні стратегії поведінки).

Відповідно компетентність виявляється у здатності людини вирішувати професійні завдання, які потребують наявності реальних знань, умінь, навичок, досвіду. Вона виражається у практичній професійній діяльності особистості як системна характеристика й має певну структуру. Компетентність може бути виміряна кількісно, наприклад, за допомогою виокремлених рівнів, або якісно (методологічно, технологічно, соціально тощо).

Професійна компетентність особистості містить: соціально-правову компетенцію (уміння взаємодіяти із соціальними інститутами та людьми); спеціальну компетенцію (готовність до самостійного виконання професійної діяльності); персональну компетенцію (здатність до підвищення професійної кваліфікації); аутокомпетентність (адекватні уявлення про власні соціально-психологічні характеристики); професійно-значущі якості особистості, що визначають продуктивність діяльності, які є багатофункціональними, а кожна спеціальність має їх власний набір [3, 47]. До цього переліку, на нашу думку, доцільно внести таку ключову компетенцію, як компетенцію самоосвіти, яка б сприяла самовдосконаленню, саморозвитку фахівця, активізувала його готовність до самостійного отримання і поповнення знань.

Оскільки професійна компетентність особистості є складною структурою, що інтегрує низку взаємозумовлюючих і взаємозалежних компонентів, її необхідно розглядати з точки зору системного підходу. Система формування професійної компетентності майбут-

ніх фахівців має чітку **структуру**, основними компонентами якої є: цільовий, змістовий, технологічний, результативний.

Цільовий компонент включає мету та завдання. Мета визначає всю систему професійної підготовки, її характер, головні принципи організації педагогічної діяльності. Мета відповідно декомпонується у завданнях.

Змістовий компонент системи формування професійної компетентності майбутніх фахівців можна представити взаємопов'язаними і взаємозумовлюючими елементами: *когнітивним* — оволодіння студентами фундаментальними і прикладними спеціальними знаннями, розвиток у них здатності передбачати і приймати рішення; *емоційно-ціннісним* — включає особистісну цінність обраної професійної діяльності, можливості самовираження в ній, наділення її змістом власного існування (ця складова розглядає обрану діяльність як основну сферу професійної й особистісної самореалізації); *операційно-діяльнісним*, що віддзеркалює ступінь сформованості у майбутніх фахівців професійних умінь і навичок, особистісних якостей. Кожному з елементів відповідає певна група робочих функцій. Реалізація інформаційної функції передбачає оволодіння студентами професійними знаннями, досвідом професійної, творчої діяльності. Спонукальна функція визначає зміст ціннісних орієнтацій, мотиваційної сфери студентів, формування у них мотивів професійної діяльності (мотивів розуміння призначення професії; мотивів вияву особистості у професії; розвитку, індивідуалізації та самореалізації; мотивів соціального співробітництва й міжособистісного спілкування у професії). Діяльність викладачів спрямована на формування у студентів професійних умінь і навичок, професійно-значущих якостей, готовності адаптуватися до професійного середовища, забезпечуючи тим самим конкурентоздатність на ринку праці, реалізує діяльнісну функцію. Виокремлені функції взаємопов'язані між собою та складають основу формування професійної компетентності майбутнього фахівця.

Технологічний компонент відображає динаміку взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу і репрезентується у технологічному забезпеченні (технологіях, формах, методах, засобах), принципах, педагогічних умовах.

Зокрема, суттєвими структурними елементами системи є: ціле-спрямована організація суб'єкт-суб'єктної взаємодії студентів і ви-

кладачів у різних формах навчальної і позааудиторної діяльності з метою усвідомлення юнаками і дівчатами сутності й змісту професійної діяльності як їхньої особистісної цінності, накопичення досвіду професійних умінь і навичок; організація науково-методичної роботи з викладачами задля підвищення компетентності студентів щодо формування професійних знань, умінь студентів.

Система формування професійної компетентності майбутніх фахівців побудована на **принципах**: *науковості* (професійна підготовка студентів, дієвість набутих знань залежать від відповідності навчальних планів і програм рівню соціального, науково-технічного прогресу, необхідність підкріплення набутих професійних знань практикою, встановлення міжпредметних зв'язків); *зв'язку теорії з практикою* (розуміння студентами значення отриманих теоретичних знань у майбутній професійній діяльності, уміле застосування набутих теоретичних знань у процесі виконання практичних завдань виробничого характеру); *систематичності й послідовності* (знання, уміння, навички студентів необхідно формувати системно, в певному порядку, щоб кожний елемент навчального матеріалу логічно пов'язувався з іншим, а нові знання спиралися на набуті раніше і створювали фундамент для засвоєння наступних знань; систематичність виявляється у встановленні доцільних внутрішньо-предметних, міжпредметних зв'язків, зв'язків теоретичного й виробничого навчання, а також зв'язків між окремими темами й розділами кожного предмета професійно-технічного циклу); *професійної спрямованості* (встановлення міжпредметних зв'язків між загальноосвітніми, загальнотехнічними, фундаментальними дисциплінами і практичною виробничою освітою); *свідомості й активності* (справжню суть професійної підготовки фахівця складають глибоко і самостійно осмислені знання, набуті шляхом інтенсивної власної розумової діяльності; свідоме засвоєння знань студентами залежить від мотивів навчання, рівня і характеру навчально-пізнавальної активності студентів, застосованих викладачем форм, методів і засобів навчальної діяльності).

Складниками технологічного компонента є педагогічні умови: створення позитивного, емоційно-сприятливого освітнього середовища шляхом організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії його учасників; усвідомлення студентами значущості майбутньої професійної діяльності, проектування змісту професійної підготовки

із застосуванням активних технологій, форм, методів навчання, що ґрунтуються на принципах науковості, зв'язку теорії з практикою, систематичності й послідовності, професійної спрямованості, свідомості й активності; спрямування змістового забезпечення процесу професійної підготовки студентів на формування та розвиток у них професійно-значущих особистісних якостей; орієнтація змісту та форм самостійної роботи на залучення студентів до самостійної навчально-пізнавальної діяльності, самокорекції та самоконтролю.

Результативний компонент формування професійної компетентності майбутніх фахівців синтезує реальні показники її ефективності, що передбачають ступінь досягнення поставлених цілей і суттєві зміни, що характеризують якісний і кількісний аспекти функціонування навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі.

Висновки. Необхідність акмеологічного підходу в навчально-виховному процесі освітнього закладу є очевидною, оскільки суспільство очікує від вищих навчальних закладів, щоб їх випускники були креативними, професійно компетентними особистостями, прагнули до успіху, уміли самостійно будувати індивідуальну траєкторію розвитку. Виходячи з цього, професійна компетентність є результатом ґрунтовної базової підготовки фахівця, безперервного підвищення професійного рівня та виявляється у його готовності ефективно виконувати свої посадові та фахові обов'язки.

Джерела

1. Бех І.Д. Виховання особистості : науково-практичні засади / І.Д. Бех. — К. : Либідь, 2003. — Кн. 2: Особистісно-орієнтований підхід. — 344 с.
2. Бондар С. Компетентність особистості — інтегрований компонент навчальних досягнень учнів / С. Бондар. — Біологія і хімія в школі. — 2003. — № 2. — С. 8–9.
3. Зеер Э.Ф. Модернизация профессионального образования : компетентностный подход // Э.Ф. Зеер // Образование и наука. — 2004. — № 7. — С. 47.
4. Кузьмина (Головко-Гаршина) Н.В. Предмет акмеологии. / Н.В. Кузьмина. — СПб. : Политехника, 2002. — 189 с.

В статье, на основе анализа научной литературы, раскрывается смысл понятия «акмеология», «профессиональная компетентность личности». Характеризируются основные структурные элементы профессиональной компетентности будущего специалиста: цель, смысловые компоненты,

принципы, педагогические условия, организационные формы, методы, результат.

Ключевые слова: студент, будущий специалист, профессиональная компетентность, структурные компоненты, акмеология.

The article reveals meaning of the concept “akmeology”, “professional competence of personality” according to the analysis of non-fiction. It characterizes the main structural elements of future specialist’s professional competence: goal, essential components, principles, pedagogical conditions, organizational forms, methods, result.

Key words: student, future specialist, professional competence, structural components, akmeology.

УДК 378: 811.161.2

Бакум З.П.,

*завідувач кафедри інженерної педагогіки та мовної підготовки
ДВНЗ «Криворізький національний університет»,
доктор педагогічних наук, професор;*

Караман О.В.,

*професор кафедри української мови
Гуманітарного інституту
Київського університету імені Бориса Грінченка,
кандидат педагогічних наук, доцент,
член-кореспондент УААН*

АКМЕОЛОГІЧНИЙ РЕСУРС ПРОБЛЕМНОГО ПІДХОДУ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ УКРАЇНСЬКОЇ СЛОВЕСНОСТІ

У статті висвітлюються науково-методичні аспекти реалізації проблемного підходу у підготовці майбутніх фахівців української словесності. Обґрунтовуються дидактичні умови використання проблемних завдань і запитань у процесі засвоєння студентами дисциплін мовознавчого циклу.

Ключові слова: лінгводидактика вищої школи, проблемний підхід, проблемна ситуація, проблемне завдання.

Динамічні трансформації, що відбуваються в сучасному суспільстві, нова філософія освіти, утвердження у свідомості громадян раціональних світоглядних орієнтирів та оновлення всіх сфер